

תוכן העניינים

1	כפתח המחשבות
3	פתח דבר מאת פרנסואה ברמונדי
15	פרק ראשון: מחשבות על השכל ועל הסגנון
32	פרק שני: עליבות האדם שאין לו אלוהים
78	פרק שלישי: על ההכרח בהימור
100	פרק רביעי: על דרכי האמונה
114	פרק חמישי: הצדק והסיבה לתולדות
129	פרק שישי: הפילוסופים
149	פרק שביעי: המוסר והדוקטרינה
199	פרק שמיני: יסודות הדת הנוצרית
212	פרק תשיעי: תמידיות
234	פרק עשירי: הדברים הסמליים
253	פרק אחד עשר: הנבואות
277	פרק שנים עשר: הוכחות למשיחותו של ישוע הנוצרי
296	פרק שלושה עשר: האותות
319	פרק ארבעה עשר: פרגמנטים שנויים במחלוקת
337	מפתח מונחים
351	מפתח השמות

כפתח המחשבות

הקוראים הישראלים מכירים את יצירתו המונומנטלית של פסקל בשם הגיגים. ואולם, בלי לגרוע מחשיבותו ומיופיו של התרגום העברי של יוסף אור (מאגנס, תשל"ו), שהיה נר לרגלינו במהלך כל עבודת התרגום, מצאנו כי "מחשבות" הוא תרגום מדויק ונכון יותר לשמו המקורי של הספר: *Penser. Pensées*. פירושו לחשוב, ולחשוב, לימד אותנו דקארט, משמעו להתקיים. ואכן, המחשבות של פסקל עוסקות בקיום האנושי על כל היבטיו, ויש בהן ממד אקזיסטנציאליסטי מובהק אשר בוחן את האדם כליות ולב על תשוקותיו, העמדות הפנים שלו, כשלו וגם גדולתו.

מחשבות לא הושלם בחייו של פסקל. הוא נכתב בצורה של מאות פרגמנטים אשר דרשו יד איתנה שתערוך אותם ותעשה בהם סדר. למשימה זו התגייסו רבים וטובים, ואכן קיימות מהדורות שונות לחיבור עשיר זה, החל במאה השבע עשרה וכלה במאה העשרים. בחרנו לתרגם מהמהדורה שהוציא תחת ידו הפילוסוף הנודע לאון ברונשוויג (Brunschvicg) ב־1897, שכן זהו הנוסח הקלסי והמקובל ביותר, וממנו מצטטים רוב חוקריו ופרשניו של פסקל.

אנו מבקשות להודות בהזדמנות זו לפרנסואה ברמונדי מן המכון לחקר המשפט François Grua, הפקולטה למשפטים בטור, בצרפת אשר נרתם לבקשתנו לחבר הקדמה מבארת המסייעת לקוראים למצוא את דרכם בנתיב המחשבה הסבוך והמרתק של בלו פסקל. וכן לפרופ' יהושע אלקולומברה, מן המחלקה לספרות משווה, אוניברסיטת בר אילן, אשר תרגם חלק מן המובאות הלטיניות המופיעות במחשבות.

המתרגמת, רמה איילון, והעורכת המדעית, ד"ר ז'ואל הנסל

פתח דבר

מאת

פרנסואה ברמונדי

לז'ואל הנסל וליהודה מורלי, ידידי הישראלים

יש הרואים בהגותו של פסקל את "התגלמות המחשבה הדתית הנעלה והעשירה ביותר שידעה העת החדשה". אפשר לכל הפחות להסכים כי מדובר באחד המאמצים הגדולים ביותר שנעשו אי פעם להצדיק את הדת הנוצרית.

לפני שכתב את מחשבות היה פסקל (1623-1662) מתמטיקאי מבריק: בגיל שש עשרה הוא פרסם מאמר על הגאומטריה הפרוייקטיבית, *Traité des Coniques*; ממציא: הוא הגה ופיתח את אחת ממכונות החישוב הראשונות; והפיזיקאי הגדול ביותר בזמנו: הוא הוכיח את מציאות הריק וגילה את הלחץ האטמוספרי (יחידת הלחץ האטמוספרי נקראת עד היום "פסקל" או בקיצור "פָּה"). חרף כל זאת, ב-1646 הצטרף המדען הצעיר לזרם דתי שיריביו כינו "יאנסניזם", על שם קורנליוס יאנסן (Jansen), המכונה יאנסניוס, מחבר הספר אוגוסטינוס. ב-1653 הוקיעו הישועים את הספר באמצעות האפיפיור אינוקנטיוס העשירי, וב-1656 הרשיע הסורבון את אנטואן ארנו, תלמידו הנודע ביותר של יאנסניוס. פסקל הושפע ממאורעות אלה כשפרסם בשנים 1657-1656 את שמונה עשר המכתבים הפרובינציאליים, המגנים

* המספרים המופיעים בסוגריים מפנים למספר 'המחשבה'.

על הדוקטרינה הפרושה באוגוסטינוס ותוקפים את המוסר הירוד של הישועים. המכתבים זכו להצלחה כבירה. בעטיים, בצרפתית לפחות, "ישועי" הפך לשם גנאי.

האפולוגיה הפרושה במחשבות היא על הדת הנוצרית. פסקל חוזר על כך ללא הרף: "האמונה כולה נשענת על ישוע הנוצרי ואדם הראשון" (556). אדם: החטא הקדמון, ישוע הנוצרי: הישועה. "האמונה הנוצרית חותרת בעיקר לקבוע שתי עובדות: השחתת הטבע האנושי, והישועה מידי ישוע הנוצרי" (194).

על העובדה הראשונה, "השחתת הטבע האנושי", מתוודה פסקל: "וראילו אני מצדי מודה שברגע שהדת הנוצרית גילתה את העיקרון לפיו טבעם של בני האדם מושחת ומודח מאלוהים, נפקחו עיני וראיתי בכל מקום את רישומה של אמת זו; שכן הטבע הוא כזה שבכל מקום הוא מעיד – הן בתוככי האדם והן מחוצה לו – על אלוהים שאבד ועל טבע מושחת" (441). הוא מרחיק לכת ואומר כי התבונה עצמה מושחתת: "אין ספק שישנם חוקי טבע, אבל תבונה מושחתת זו השחיתה הכול" (294).

אלא שפסקל מזהיר מפורשות, כי לפני שיפתח בהוכחות לדת הנוצרית, ברצונו להוקיע את האדישות כלפי סוגיה זו (195). הוא ודאי צודק בטענתו כי התנאי הראשון למציאת אמת של סוגיה כלשהי היא התעניינות בה. ברוח זו הוא בוחן "מכתב שנועד לעורר את החיפוש אחר האל, ואחר כך להביא לחיפוש אחריו בקרב הפילוסופים" (184). אולם האדישות שמוקיע פסקל נוגעת ביתר שאת לשאלה, האומנם המוות הוא אין: "סבורני שחשוב להציג את עוולת האנשים החיים את חייהם כשלבם גם בחיפוש אחר אמיתותו של עניין החשוב להם כל כך, והנוגע להם באופן כה קרוב. בין כל תעיותיהם, תעייה זו היא ההוכחה הטובה ביותר לכסילותם ולעיוורונם, ובה הכי קל לשטות בהם בעזרת רשמיו הראשונים של השכל הישר והרגשות הטבעיים. שהרי אין כל ספק בכך שהחיים האלה נמשכים הרף עין בלבד; שמצב המוות הוא נצחי (...)" (195).

אם מחשבה 195 היא אכן של פסקל (כתב היד אינו בידנו), כי אז צדקו עורכי המחשבות הראשונים ב־1670 כשפתחו בה את המהדורה שהרכיבו. ספר הנפתח באפולוגיה על דת היה דבר חדש, אך הוא תאם את "אמנות השכנוע" של פסקל. "אמנות השכנוע" עצמה מושתתת על התאולוגיה שמאמץ פסקל. בסופו של דבר דומה כי היא תואמת, אם לא לאמת, הרי שלפחות לפאולוס, אשר כתב לקורינתים: "וְהָאֱלֹהִים הֶעִיר גַּם אֶת אֲדֹנָינוּ, וַיַּעִיר גַּם אֶתְכֶם בְּגִבּוֹרְתוֹ" (אגרת פאולוס הראשונה אל הקורינתים ו, 14), אבל "אם הַמֵּתִים לֹא יָקוּמוּ, נֹאכְלָה וְנִשְׁתָּה כִּי מָחָר נָמוּת" (שם טו, 32).

איך ממשיכים מכאן? ב"עליבות האדם שאין לו אלוהים"? אולם על פי פרגמנט מסדר מורכב יותר, פסקל סבור ש"עלינו להראות תחילה שהדת אינה מנוגדת לתבונה" (187). אין משתמע מכך שהדת תבונית בתכלית – אדרבה, פסקל מכיר בכך שבדת הנוצרית יש דבר־מה "מסתורי ועל־טבעי" (273) – אלא שבטבע עצמו ישנם דברים בלתי מוסברים כגון "המספר האינסופי, מרחב אינסופי, שווה לסופי" (430), עד כי "מהלכה האחרון של התבונה הוא להכיר בכך שיש אינסוף דברים הנשגבים ממנה; והיא רופסת אם אינה מגיעה להכרה זו" (267). אך "אם הדברים הטבעיים נשגבים ממנה, מה נגיד על העל־טבעיים?" (שם).

בפרגמנט אחר קורא פסקל לבקש את האל, ואחר מחליט "להביא לחיפוש אחריו בקרב הפילוסופים" (184). חיפוש זה מוליד פרגמנט ארוך על ההימור: "עתה נדבר לאורה של התבונה. אם יש אלוהים, הריהו נשגב מדעת לאין שיעור, שהרי באין לו לא חלקים ולא גבולות, אין לו שום זיקה אלינו. לכן אין בכוחנו להשיג את מהותו, או לדעת האם הוא קיים" (233). "אין זה מובן שאלוהים קיים, ואין זה מובן שאלוהים לא קיים" (230). במונחים מודרניים, ניכר כי מבחינה מטפיזית פסקל הוא "אגנוסטיקן". הוא האגנוסטיקן הראשון שהכיר באי־תקפותן של ההוכחות לקיום האל. והוא מכיר בכך, אולי, משום שהוא מקבל את הביקורת שמתח דקארט על תומאס אקווינס בהגיונות מטפיזיים, השגות ותשובות.

הדבר נזקף גם אולי בעובדה שלפסקל הזדמן לשוחח עם אתאיסטים. אחדים מידידיו של פסקל היו לכל הפחות קטני אמונה. אפשר שבשיחותיו עמם הבין כי אינו רשאי להציע להם הוכחות בלתי מספקות. "להציג להם כראיה לעניין גדול וחשוב זה [של קיום האל] את מסלול הירח וכוכבי הלכת, ולטעון שבזאת הוכחה טענתו, פירושו לתת להם יסוד להאמין שההוכחות של דתנו קלושות ביותר. ואני נוכח בשכלי ובניסיוני שאין דרך טובה מזו לעורר בהם בוז כלפיה" (242).

אך אם אי אפשר להכריע בעזרת השכל האם אלוהים קיים או לא, כיצד אפוא נכריע לטובת הדת? זה תפקיד ההימור. אם קיומו של אלוהים סביר כמו אי-קיומו, "היית נוהג בפזיזות, כשאתה חייב להמר, אילולא סיכנת את חיך למען הזכייה בחיים משולשים, במשחק שיש בו סיכוי שווה להפסד ולזכייה" (233). אך גם אם קיים סיכוי אחד בלבד שאלוהים קיים, ואינסוף סיכויים שאינו קיים, עלינו להמר כי הוא קיים, שכן "כאן יש לך סיכוי לזכות באינסוף של חיים מאושרים לאין שיעור" (שם). הדת אינה עומדת אפוא בסתירה לתבונה. פסקל אולי לא המציא את הטיעון, אך הוא ניסח אותו במונחים מתמטיים, ויחד עם פרמה (Fermat), היה זה הוא שהמציא את חישוב ההסתברות.

לאחר שהראה כי הדת אינה מנוגדת לתבונה, הוא ניגש "להראות שהיא נאצלת, כדי לעורר כלפיה כבוד; (...) כיוון שהיטיבה להכיר את האדם" (187). "עליה להכיר את טבענו", כלומר "את הגדולה ואת הקטנות" (433). ואמנם, "ככל שאנו נאורים יותר, כך אנו מגלים יתר גדולה ושפלות באדם" (443). והצורה הראשונה של העליבות היא הבערות. פסקל בוחן את הכרות הטבע והטוב העליון, החוקים, הרוח והחומר, ומסקנתו ספקנית. הכרת הטבע נבחנת בפרגמנט 72 המפורסם "הדיספרופורציה של האדם". טיעונו של פסקל מקורי: אינסופיותו של הטבע כפולה, "האינסוף הגדול" ו"האינסוף הקטן". האדם, "אמצע" בין שני האינסופים הללו, אינו יכול להבין לא את זה ולא את האחר.

האם באפשרותנו לפחות להכיר את הדברים המצויים ברמתנו?

פרק שני

עליבות האדם שאין לו אלוהים¹

60. חלק ראשון: עליבות האדם שאין לו אלוהים.

חלק שני: אושרו של אדם שיש לו אלוהים.

לשון אחר:

חלק ראשון: הטבע מושחת. (באמצעות עצמו).

חלק שני: יש גואל. (באמצעות כתבי הקודש).

61. סדר

הייתי יכול לערוך טיעון זה לפי הסדר הבא: כדי להראות את ההבלות² בכל מיני מצבים אנושיים, יש להראות את ההבלות בחיים הפשוטים, וגם בחיים הפילוסופיים, הפירוניים או הסטואיקניים; אלא שסדר זה לא היה נשמר. אני יודע משהו על זה, וכה מעט אנשים מבינים זאת. אף לא אחד ממדעי האדם מצליח לשמור עליו. תומאס אקווינס לא שמר עליו. המתמטיקה שומרת עליו, אבל היא חסרת תועלת במעמקה.

1 בפרק זה בפרט ובספר כולו משתמש פסקל במילה "עליבות" (*misère*) כדי לתאר את המצב האנושי. ראו, למשל, *מחשבות* 72, 194.

2 המושג *vanité* בהוראתו הלטינית (*vanitas*) קשור בעבותות למושג העליבות. הוא מציין את הריק באדם שיומרתיו חורגות במידה כה ניכרת מיכולותיו הממשיות, עד שהוא נעשה מושא ללעג. באופן זה מבטא המושג הפסקלי את ההיבט הקומי-דרמטי של ה"אין". תמת ההבלות האנושית עומדת בבסיס מושג האין בפילוסופיה האקזיסטנציאלית של המאה העשרים.

62. הקדמה לחלק הראשון לדבר על אלה שעסקו בהכרה העצמית; על החלוקות של שרון,³ המפילות עצבות ושיממון; על הבלבול של מונטיין, שהיה מודע בהחלט לחסרונה של מתודה ישרת־קו, ונמנע ממנה על ידי כך שקפץ מנושא לנושא וחתר אל המשובב.

ותכניתו האווילית לצייר את עצמו! וזאת לא כלאחר יד ובניגוד לאמרותיו, כשם שכולנו נוטים לטעות, אלא בעזרת אמרותיו ומתוך כוונה תחילה מובהקת. שכן ללהג באקראי ומחמת חולשה זה ליקוי רווח, אבל ללהג בכוונה תחילה, הרי זה דבר בלתי נסבל, ועוד הבלים כאלה...

63. מונטיין מגרעותיו של מונטיין גדולות. מילים שטופות זימה; הרי זה חסר כל ערך, ולא יעזור למדמואזל דה גורנה.⁴ פתי: האנשים עיוורים. נבער מדעת, מחפש את הריבוע בתוך המעגל, עולם גדול יותר. דעותיו על ההתאבדות, על המוות. הוא מפיץ אדישות כלפי הגאולה, ללא מורא וללא חרטה. ספרו לא נכתב כדי לעורר יראת שמים, הוא לא חייב: אבל אסור לנו בתכלית להסיט ממנה. אפשר למחול לו על דעותיו החופשיות והנהנתניות למדי בנסיבות כלשהן של חייו; אבל אי אפשר למחול על דעותיו הפגאניות להחריד כלפי המוות; שכן אדם צריך לוותר כליל על אדיקות אם אינו שואף לכל הפחות למות כנוצרי. אלא שלכל אורך ספרו נושא מונטיין את עיניו למות בפחד וברפיסות.

64. לא במונטיין אלא בתוכי אני מוצא את כל מה שאני מאמין בו.

65. הדברים החיוביים אצל מונטיין הושגו, כמדומה, בקושי. את

3 פייר שרון (Charron, 1541–1603), תאולוג ופילוסוף צרפתי.

4 מארי דה גורנה (Gournay, 1565–1654), סופרת צרפתייה ובת חסותו של מישל דה מונטיין. כשלוש שנים לאחר מותו, ב־1595, היא הוציאה לאור את המהדורה השלישית והמתוקנת של מסות ובהקדמתה הגנה עליו בסוגיה זו.

פרק שנים עשר

הוכחות למשיחותו של ישוע הנוצרי¹

737. ...ולכן אני דוחה את כל יתר הדתות. בדרך זו אני מוצא תשובה לכל הקושיות. נכון הדבר שאל כה טהור יגלה את עצמו בפני אנשים טהורי לב בלבד. לכן דת זו אהובה עלי, ובמוסר הנעלה שלה אני מוצא הצדקה מספקת. אלא שאני מוצא בה יותר מזה.

אני מוצא תוקף בכך שככל שזיכרון האדם מגיע, ישנו עם עתיק יותר מכל עם אחר; שוב ושוב מתבשרים האנשים שהם נגועים בשחיתות אוניברסלית, אך בוא יבוא להם מושיע: עם שלם מנבא את בואו בטרם הופיע, עם שלם סוגר לו לאחר שהופיע; ולא אדם אחד אומר זאת, אלא שורה אינסופית של אנשים ועם שלם המנבאים ומוכיחים את ביאתו זה ארבעת אלפים שנה... ספריהם מופצים בעולם זה ארבע מאות שנה.

ככל שאני מעמיק לקרוא בהם, כך אני מוצא בהם עוד ועוד אמיתות; בנוגע למה שקדם לו ולמה שבא אחריו. בקצרה, עם שחי בלי אלילים ובלי מלכים, בית הכנסת שצוין בנבואה, ועלובי הנפש המבקרים בו, אשר בהיותם אויבינו, הם משמשים עדים מופלאים לאמת של הנבואות הללו, החוזות הן את עליבותם והן את עיוורונם.

אני מוצא בהם את השתלשלות האירועים הזו, ואת הדת הזו, שהיא אלוהית לחלוטין בסמכותה, בהימשכותה, בנצחיותה, במוסריותה,

1 פסקל אינו מבקש להוכיח את קיומו ההיסטורי של ישוע הנוצרי, אלא לטעון כי הוא תואם את נבואות הברית הישנה מימי משה, או במילים אחרות, שהוא אכן המשיח המיוחל שיביא את ישועת בני האדם.

בהתנהלותה, במשנתה, בתוצאותיה; המחשכים ששרויים בהם היהודים מבעיתים וחזויים בנבואה: "וְהָיְתָה מְמִשָּׁשׁ בְּצַהָרִים" ² "הַסֶּפֶר הַחֲתוּם, אֲשֶׁר יִתְּנוּ אֹתוֹ אֶל יוֹדְעֵ סֵפֶר, לֵאמֹר, קָרָא נָא זֶה; וְאָמַר לֹא אוֹכֵל" ³. השבט עדיין היה בידיו של חומס השלטון הנוכרי הראשון, אך כבר פשטה השמועה על בואו של ישוע הנוצרי.

לכן אני מושיט את זרועותי למושיע שלי, שביאתו נובאה במשך ארבעת אלפים שנה, אשר בא לסבול ולמות למעני בארץ ובזמן ובנסיבות הנקובים כולם בנבואות. ובכוח חסדו אני ממתין למוות בשלווה, בתקווה שאתאחד עמו לעד. ועד אז אני חי בחרווה, הן בחיק הטוב שמצא לנכון להעניק לי, והן בחיק הרעות שהוא שולח אלי לטובתי, ושלימד אותי לשאתן כמוהו.

738. הנבואות נתנו סימנים שונים שנועדו כולם להתחולל בעת ביאת המשיח, ולכן היה הכרחי שכולם יופיעו באותו זמן. מטעם זה היה חשוב שהמלכות הרביעית תקום בתום שבעים השבועות של דניאל ושהשבט יצא מיהודה. וכל זה אכן התרחש ללא קושי. ואז היה הכרחי שהמשיח יבוא, וישוע הנוצרי, שקרא לעצמו המשיח, אכן בא. וגם זה התרחש ללא קושי, ומוכיח היטב כי הנבואות נכונות.

739. הנביאים ניבאו, אך לא נובאו בעצמם. אחריהם נובאו הקדושים, אך לא ניבאו בעצמם. ישוע הנוצרי גם ניבא וגם נובא.

740. ישוע הנוצרי, שתי הבריתות מתבוננות בו. הברית הישנה מוצאת בו בשורה, והברית החדשה מוצאת בו מופת; ושתיהן מוצאות בו את מרכזן.

741. שני הספרים העתיקים בעולם הם משה ואיוב – האחד יהודי והשני פגאני, ושניהם רואים בישוע הנוצרי את מרכזם המשותף ואת תכליתם: משה, כשהוא מוסר את הבטחות האל לאברהם, יעקב, וכו',

2 דברים כח, כט.

3 ישעיהו כט, יא.